İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN DÜŞÜNCE HAYATIMIZDAKİ YERİ VE TAVRININ ÖNEMİ

Mehmet Erdoğan

Türkiye'de bağımsız düşüncenin kendi kulvarını oluşturmasının önündeki en büyük engellerden biri, düşüncenin siyasallaştırılması veya kendini siyasal olanla ilişkilendirmede taşımış olduğu aşırı zaaflardır. Düşüncenin ilke, yöntem ve amacı ile siyasetin ilke, yöntem ve amacı her zaman birbiriyle paralel olmak durumunda değildir. Bu sebeple düşüncenin siyaseti, düşüncenin kendi içinde ve amacına dönük bir siyaset olmalıdır. Şüphesiz hiçbir düşünce siyasetsiz olamaz. Çünkü bilinç ve eylem içermeyen bir düşünceden söz edilemez. Eğer bir düşünce kendini bilinç ve eylemden uzak tutmaya özen gösteriyorsa, o zaman bağımsızlığını tehlikeye sokacak ilişkilere girmiş demektir. Kendi adına tavır koyamayan, başkalarının koymuş olduğu tavrın yörüngesinden kolay kolay kurtulamaz. Böyle bir düşünce "zararsız" olarak kabul görse de gerçekte "işlevsiz" demektir. Düşüncenin bağımsızlığını tehdit eden siyasallaşma işte budur ve bunun anlamı da düşünce üzerinden siyaset yapmak demektir. Bu yüzden kuram ve eylemi birbirinden ayrı tutan her türlü yaklaşım, kendi adına değil başkaları adına bir tavır sergilemiş olur.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri düşüncesinin devleti kurtarmak, memleketi kalkındırmak, batının ulaşmış olduğu hayat seviyesini yakalamak vs. gibi açık bir amacı vardı. Türkçüsü, İslâmcısı ve batıcısı böyle bir amaca nasıl ulaşabiliriz diye kafa yoruyordu. Cumhuriyetin ilk yılarında, Cumhuriyet öncesinin devamı olan birtakım düşünce hareketleri varlıklarını korudu. Kalkınma arayışlarının yanında, nasıl bir cumhuriyet, nasıl bir idare şekli diye hararetli tartışmalar yapıldı. Bu yılların hemen ardından uzun bir suskunluk dönemine girildi ve geçmişle bağlar büyük ölçüde koparıldı. Böylece Türk düşünce

tezkire, *düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi, yıl 11, sayı 26, mayıs / haziran 2002, s. 95-98*

hayatı yeni bir dönemecin eşiğine geldi. İşte düşüncenin siyasallaştırılması veya kendini siyasal olanla ilişkilendirmesi böyle başlamış oldu.

İkinci Dünya Savaşının ardından Amerikan kapitalizminin bütün dünyayı etkisi altına almaya başladığı bir sırada Türkiye, çok partili hayata geçerek dünya sistemi içinde kendine bir yer edinme çabası içine girdi. Türkiye'nin dünyadaki yeri sahiden değişecek miydi? Devletçi anlayış yerini liberalizme mi bırakacaktı? Türkiye tarihsel, ekonomik ve sosyal şartlarını dikkate alarak bir kalkınma hamlesi başlatabilecek miydi? İdris Küçükömer'in düşüncesi, işte bu sorular etrafında gelişen bir düşünce olarak 1960'lı yılların başından itibaren kendini göstermeye başladı.

"Türkiye kapitalist olmadan batılılaşamaz. Ve dolayısıyla, batıcıların istediği gibi lâik de olamaz." İdris Küçükömer'in temel tezlerinden biri bu oldu. Ona göre batı, çok uzun süren tarihî bir gelişim sürecenin ardından kapitalist düzene geçmeyi başarmıştır. Bizde böyle bir süreç yaşanmadığı hâlde, batının kapitalist kurumları taklit edilerek batılılaşacağımız sanıldı. Oysa böyle bir batılılaşma, "yabancı bir sosyal sistemin, giderek emperyalist olacak kapitalizmin, ekonomik tabanı üzerindeki ideolojisine, onun çıkarlarına uygun bir ortam yaratmak"tan başka bir anlam ifade etmeyecektir.[1]

İdris Küçükömer, Osmanlı Devleti'nin neden kapitalist üretim biçimine geçemediğini, bu yüzden batı kapitalizminin dayatmalarıyla nasıl karşı karşıya kaldığını uzun uzun tartışır. Osmanlı Devleti, bu dayatmaların sonucunda üretim güçlerini tasfiye etmek zorunda kalır ve giderek yarı sömürge bir devlet hâline gelir. Bundan sonra "devleti kurtarma" ve "yenilik hareketleri" dönemi başlar. O burada, yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen ve doğucu-İslâm halk cephesine dayanan anlayış ve gelişmeleri "sol", batıcı-lâik bürokratik geleneği temsil eden tarafı da "sağ" olarak nitelendirir. 1960'lı yıllarda onun bu düşünceleri solda ciddî tartışmalara sebep olur. Tartışmaların temel konusu, tarihin nasıl yorumlanacağı meselesidir. Bu yıllarda sol siyaset, Osmanlıdan miras kalan üretim tarzının hâkim özelliğinin "feodal" mi, yoksa "Asya tipi üretim tarzı" mı olduğu üzerinde tezler geliştirir ve yeni stratejik arayışlar içine girer.

İdris Küçükömer bu tartışmaların merkezinde yer alır ve "halk devrimi" tezinin önemli kuramcılarından biri olarak karşımıza çıkar. Batıcı-lâik bürokratik solu, üretim araçlarının gelişimini engelleyip yavaşlattığı, halka dayalı bir tabanı temsil etmediği ve hayat tarzı olarak ona ters düştüğü gerekçesiyle eleştirir. Bürokrasiyle halkın, dolayısıyla devletle halkın yakınlaşması gerektiğini düşünür. Sağ-sol kavramlarının gelenekselleşmiş anlamlarını çarpık bularak, onları yeniden tanımlama girişiminin asıl sebebi bu düşüncelerdir. Bütün bunları görmeden ve onun siyasal bilincinin teşekkül zeminlerini tespit etmeden, düşünce ve tezlerini "muğlaklık"la veya "kavramsal tutarlılıktan uzak" olmak-

1 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, Alan Yayıncılık, 1989.

la suçlamak tam bir kolaycılıktır.[2] Çünkü o, fildişi kulesine çekilerek değil, siyasetin içinde kalarak düşünen bir insandır. Aynı zamanda sürekli kendini yenileyen, düşüncelerini gözden geçiren ve öz eleştiri yapmasını bilen bir bilim adamıdır. Kitaplarını her baskıda âdeta yeniden yazmıştır. Öyleyse sorun nedir? Sorun düşüncenin işlevselliğinin anlaşılıp anlaşılamamasıyla ilgilidir. Statükonun içinde kalarak, bilimselliğe büründürülmüş kalıplarla düşünce hareketlerinin işlev ve amacını doğru okumak o kadar kolay değildir. Çünkü düşünce hareketleri bir sürece bağlıdır ve bu sürecin nihaî noktasından söz edilemez. Bugün İdris Küçükömer'in düşüncesini doğru değerlendirebilmek için beslediği kaynakları ve tevarüs ettiği anlayışı, öncesiyle ve sonrasıyla kendi tarihselliği içinde yerli yerinde görerek okumaya çalışmak en doğru yaklaşım biçimlerinden biridir. Siyasal duruşu, ideolojik tavrı, sorunlara yaklaşım yöntemi ve kavramlar dünyası elbette tartışılmalı, yetersizlikleri, çelişkileri ortaya konulmalıdır. Ama bütün bunlar yapılırken, Türkiye'nin meselelerine yaklaşımda takınmış olduğu bilinçli ve eleştirel tavrı hiçbir şekilde göz ardı edilmemelidir.

Bu çerçevede onun Osmanlı ve Cumhuriyet bürokratı üzerine söylediklerini sadece siyasal bir eleştiri olarak görmek yanıltıcı olur. O, bürokratlar üzerinden yaptığı tahlillerde devletin yapısını, halkın durumunu ve sermaye bölüşümünü ele alır. Tarihî arka plândan kendi çağına doğru üst yapı ilişkilerindeki çatışmaların sebeplerini inceler. Tavrını halktan yana ortaya koyar ve edindiği kanaatlerle halkı bilinçlendirmeyi amaçlar.

Bir tavır adamı olarak İdris Küçükömer'de görülen en önemli nitelik, meseleler karşısındaki samimî duruşudur. Çünkü o, halktan biridir ve ömrü boyunca böyle yaşamıştır. Dönemin *Yön* ve *Ant* gibi riskli dergilerinde yazmış olması, akademik hayatında idarî sorunlarla boğuşması, düşünce dünyasıyla hayatı arasında büyük bir mesafenin olmadığını gösterir. İkinci önemli nitelik bakış açısıyla ilgilidir. Bir iktisatçı olmasına rağmen, olaylara çoğu zaman tarihsel ve sosyolojik bir çerçeveden yaklaşmayı da başarmıştır.

Üçüncü niteliği, toplumun meselelerine karşı yalnızca kuramcı kimliğiyle değil, eylem adamı kişiliğiyle de tavır almasıdır. Her zaman bir meselesi vardır ve o, meselenin bir tarafında yerini almayı bilmiştir. Sosyal bilimler alanında, günümüzde yapılan çalışmaların neden toplumda nesnel bir karşılık bulmadığının sırrı işte burada gizlidir. Bilimsel ölçü denilen şeyler bir meseleye yaklaşımda taraf olmaya engel midir? Özellikle sosyal konularda salt bilimselliğin bir aldatmaca olduğu, kendi içinde yok edici ve kişiliksizleştiren bir siyasal tavrı içerdiği; bunun da dünyaya hâkim olmak isteyen siyasal anlayışın bir parçasını teşkil ettiği artık gizlenmemektedir. Türkiye'de 1990'lı yılların başından

2 Nuray Mert, "İdris Küçükömer ve 'Düzenin Yabancılaşması'", *Doğu Batı*, Sayı: 11, Mayıs-Haziran-Temmuz 2000.

itibaren belirgin bir biçimde böyle bir anlayışın ikame edilmek istendiği gözlerden kaçmamaktadır. Yapılmak istenen, kurallara bağlı bir bilimsel anlayış tesis etmek değil, bilim üzerinden siyaset yapmaktır. Kendi içinde tuzaklarla dolu ve ideolojik nitelik taşıyan böyle bir anlayış ve siyasetin, yabancılaşmanın yeni bir boyutundan başka ne anlamı olabilir?

İdris Küçükömer'in asıl önemli yanı, kendi siyasal kampını ciddî bir biçimde eleştiren ve sonuna kadar da bu eleştirilerinin arkasında duran bir özelliğe sahip olmasıdır. Unutuluşa terkedilmesinin ardındaki gerçek sebep bu olmalıdır. Çünkü o, muhalif tavrını içeride kalarak sürdürmüş; dışarıdan veya karşıdan konuşma kolaycılığına düşmemiştir. Kolay olanın yüzeyselliğini görmüş ve tercihini zor olandan yana kullanmıştır. Türkiye'de "siyaset üstü" söylemleri hep bir "sinsi siyaset" içermiştir. Üzerinden değil, içeriden konuşan bir siyasal düşünce geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan İdris Küçükömer'in kendine özgü muhalif duruşu, aynı zamanda sinsi siyasal ilişkileri bozan bir duruş olmuştur. Bu yüzden, belli çevrelerce unutuluşa terkedilmesi normal karşılanmalıdır.

Ece Ayhan, İdris Küçükömer'le Orhan Veli arasında bu bağlamda ilginç bir paralellik kurar. Ona göre Orhan Veli, nasıl şiirin yatağını değiştirmişse, İdris Küçükömer de tarihin ve düşüncenin temelini aynı şekilde altüst etmiştir.[3]

İdris Küçükömer, CHP ve "Ortanın Solu" düşüncesini eleştirirken, ortaya biri metotla diğeri de nitelikle ilgili iki somut ilke koyar. Onun tespitine göre CHP'nin devrimci bir teorisi yoktur; bundan dolayı pragmatik metotla hiçbir meseleyi çözemez. Ortanın solu düşüncesi ise "amaç sloganlar"ın ötesinde bir içeriğe sahip değildir. "Mesele, bunların ne gibi araçlarla gerçekleştirileceğidir. Partilerin kişiliği, araçların niteliğindedir."[4] CHP ve sol özelindeki bu eleştirilerin, Türk siyasetinin geneli için geçerli olmadığı söylemek mümkün müdür?

İdris Küçükömer'in kendini bağlı saydığı dünya görüşü tartışılır olsa da bir düşünce adamı olarak duruşu, memleket meseleleri karşısında hiçbir zaman terketmediği eleştirel tavrı bugün için de anlamını korumaya devam etmektedir. Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu meseleleri doğru zeminlerde tartışmaya her zamankinden daha çok muhtaç olduğumuz inkâr edilemez bir gerçektir. Bu sebeple İdris Küçükömer gibi eleştirel tavır sahibi bir düşünce adamından öğreneceğimiz çok şeyler vardır ve Türkiye, henüz onu aşabilecek bir yetkinliğe ulaşmış değildir. Eğer bugünkü Türkiye, onun yaşadığı dönemlerin çok daha gerisindeyse, yabancılaşmanın boyutları düzenin kalıplarını aşmış, insanları da içine almış demektir. Keşke o "muğlak" olsaydı, ama haklı olmasaydı ve keşke biz de bu kadar "kaypak" olmasaydık.

3 Ece Ayhan, *Şiirin Bir Altın Çağı*, Yapı Kredi Yayınları, 1993.
4 İdris Küçükömer, *age*.